

Цитування:

Тарасенко Ю. М. Дозвілля в контексті мистецтвознавчих практик. *Вісник Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв* : наук. журнал. 2021. № 3. С. 134-139.

Тарасенко Юлія Миколаївна,
аспірантка Національної академії керівних
кадрів культури і мистецтв
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-1310-4840>
juliatarassenko.art@gmail.com

Tarassenko Yu. (2021). Leisure in the context of art practices. *National Academy of Culture and Arts Management Herald: Science journal*, 3, 134-139 [in Ukrainian].

ДОЗВІЛЛЯ В КОНТЕКСТІ МИСТЕЦТВОЗНАВЧИХ ПРАКТИК

Мета роботи. Стаття присвячена охарактеризуванню дозвілля в контексті мистецтвознавчих практик як фактору розвитку емоційного, інтелектуального і культурного потенціалу особистості й суспільства. Розширення можливостей щодо обґрунтування впливу мистецтвознавчих практик на перетині досліджень мистецтва та нейронауки. **Методологія дослідження** ґрунтується на міждисциплінарному підході, який передбачає дослідження проблематики при взаємодії та синтезі знань нейронауки і мистецтвознавства, що дозволяє отримати нові фундаментальні результати та об'єднати їх в загальнонаукову картину світу, а також статистичному методі, що полягає у пошуку та вивченні нових знань, що впливають з даних анкетування у дослідницькій роботі при Школі Арт-Експертів, методу узагальнення, який дозволив виявити спільну світоглядну парадигму. **Наукова новизна** роботи полягає у тому, що вперше проблематика дозвілля була розкрита та синтезована в контексті досліджень, проведених у сфері нейронауки. Вперше здійснено аналіз міждисциплінарного дослідження та визначено механізм впливу мистецтвознавчих практик на розвиток емоційного та інтелектуального потенціалу людини, а також на розвиток мозку та розумової діяльності особистості. **Висновки.** Дозвілля через мистецтвознавчі практики посідає проміжне місце між особистісним досвідом та освітою, акумулюючи знання про навколишній світ образотворчих форм. Мистецтвознавчі практики як система розвитку через творчі види дозвілля вказують на її синергетичні аспекти, які втілюються в соціально-особистісні характеристики сучасного індивіду. Аналіз міждисциплінарного дослідження, зокрема нейронауки, визначив та обґрунтував сильний вплив мистецтвознавчих практик на розвиток не тільки емоційного та інтелектуального потенціалу людини, а й на розвиток мозку та розумової діяльності.

Ключові слова: дозвілля, мистецтвознавчі практики, вплив мистецтва, масова культура, вільний час, нейробиологія, види дозвілля.

Tarassenko Yuliya, postgraduate, Head of the Research and Publishing Department of National Academy of Culture and Arts Management

Leisure in the context of art practices

The purpose of the article. The article is devoted to the characteristics of leisure in the context of art science practices as a factor in the development of the emotional, intellectual and cultural potential of the individual and society. The expansion of the opportunities regarding substantiation of the impact of art science practices at the intersection of art research and neuroscience. **The methodology** is based on the interdisciplinary method, which involves the study of issues in the interaction and synthesis of knowledge of neuroscience and art history, which allows obtaining new fundamental results and combine them into a general scientific picture of the world, questionnaire method, which consists in finding and studying new knowledge, which carried out during the survey in research work at the School of Art Experts, method of generalization, which revealed a common worldview paradigm. **The scientific novelty** for the first time, the issue of leisure was discovered and synthesized in the context of research with the involvement of research conducted in the field of neuroscience, indicated in the works of neurobiologists. For the first time, the analysis of interdisciplinary research is carried out and the mechanism of influence is defined to art studies, in particular the influence on the emotional, intellectual and social situation of the individual. **Conclusions.** Leisure through the art science practice occupies an intermediate place between personal experience and education, accumulating knowledge about the surrounding world of visual forms. Art science practices, as a system of development through creative kinds of leisure, indicate its synergistic aspects, which are embodied in the socio-personal characteristics of a modern individual. The analysis of interdisciplinary research, in particular neuroscience, determined and substantiated the powerful influence of art science practices on the development of not only the emotional and intellectual potential of a person, but also on the development of the brain and mental activity.

Keywords: leisure, art science practice, the influence of art, mass culture, free time, neurobiology, kinds of leisure.

Актуальність теми дослідження. На сучасному етапі розвитку людства відбуваються значні зміни в царині культурно-дозвілдової діяльності. Ускладненість інформаційних технологій та постійна взаємодія з гаджетами впливають на спрощеність особистості, формується так зване «фрагментарне» або «кліпове» сприйняття інформації, без заглиблення в її ціннісне «зерно». Перебуваючи досить тривалий час під впливом інформаційного шуму, сучасна людина витрачає свій життєвий та продуктивний час, а саме час, присвячений дозвіллу. Тим часом в сучасному техногенному світі виявляються труднощі в організації дозвілля чи творчого хобі, що породжено нестабільністю в суспільстві, кризою ціннісних пріоритетів, духовного стану та проблем у всебічному розвитку особистості. Сучасні технології не завжди позитивно відображаються на особистості, що зростає та розвивається, а використання вільного часу, забезпеченого силами технічної науки, на жаль, демонструє все більшу залежність від смартфонів, які не сприяють гармонійному наповненню життя. Становлення позитивного ставлення до хобі чи дозвілля, раціональна їх організація є необхідною умовою збагачення простору соціалізації й саморозвитку особистості незалежно від віку чи стану людини, яка намагається жити розумно і в злагоді з самим собою.

Аналіз досліджень і публікацій. Означена тема недостатньо висвітлена, оскільки розглядалась в українському мистецтвознавстві здебільшого в історичній, філософській та соціокультурній площині, без кореляції з новітніми та зарубіжними дослідженнями у галузі нейронауки. Серед вітчизняних науковців, що розглядали дотичну тему: Н. Бабенко, Г. Безверхня, Л. Сорокіна, О. Хмара та інші. Переважна більшість досліджень полягала у пошуку оптимальних варіантів культурно-дозвілдової діяльності та розробки категоріального апарату явища «інституту дозвілля» [4, 58].

Мета дослідження. Дослідження присвячене охарактеризуванню дозвілля в контексті мистецтвознавчих практик як фактору розвитку інтелектуального, емоційного й культурного стану особистості й суспільства.

Виклад основного матеріалу. Сучасний етап історичного розвитку відбувається під впливом модернізації більшості соціальних інститутів, серед яких культурно-дозвіллова діяльність. Багатоплановість сучасних соціокультурних та технологічних процесів підсилили потребу у виявленні важливих складових дозвілля в контексті мистецтвознавства та впливу на розвиток і становлення особистості. У зв'язку з цим, важливою є проблематика культурно-дозвілдової діяльності, яка полягає в необхідності відтворенні нових соціально-культурних спільнот для можливого формування та розвитку емоційного, інтелектуального й творчого потенціалу в різних сферах життєдіяльності особистості.

Слід також звернути увагу на проблему невизначеності поняття «мистецтвознавчі практики» (далі МЗП – Ю.Т.), на розробку цього терміна. До вказаних МЗП належить діяльність у сфері знань історії мистецтва, яка реалізується через лекторії-практикуми, арт-вечори; творча діяльність через майстер-класи з живопису, пленери; арт-мандрівки та інша діяльність мистецько-творчого складу, яка входить в життя людини як освітня та культурно-дозвіллова діяльність. Зазначені практики містять в собі компоненти, які певним чином мають вплив на емоційний та інтелектуальний стан особистості. Очевидно, що здобуті знання і навички завдяки МЗП надають людині можливостей розширеного погляду на світ, а також можливостей до всебічного саморозвитку. Так, на прикладі діяльності Школи Арт-експертів в м. Дніпрі маємо змогу спостерігати, як люди нетворчих професій та без творчого дозвілля в минулому змінювали соціальну активність і навіть фах, а більшість із учасників визначили для себе МЗП як головну дозвіллову діяльність.

На сучасному етапі набувають актуальності дослідження, які розкривають та обґрунтовують вплив мистецтва на мозок людини. Так, серед закордонних вчених у галузі нейронауки це питання досліджували Дік Свааб, В. Рамачандран, С. Зекі, Аре Бреан, Гейр Ульве Скейе, Д. Оніанс. Зокрема, Д. Свааб зазначив в «Творчому мозку» 2019 р.: «Чисельні спостереження вказують на те, що наш мозок адаптується до професії, тренувань і дозвілля... стимулюють певні структури мозку настільки сильно, що вони, як показує

сканування мозку, змінюють свій розмір» [7, 226]. Таким чином, мистецтвознавчі практики оцінюються як важлива перспектива, що розкриває не лише фокус на культурний стан та розвиток людини, а також суттєво впливають на розумову діяльність. Також Дік Свааб зазначає, що «витвори мистецтва пробуджують емоції, викликаючи зміни активності в ядрі стовбура головного мозку, мигдалині, гіпоталамусі, базальних гангліях, префронтальній корі, сомато-сенсорній корі, поясній корі та острівці» [7, 175]. Особливий поштовх відбувається при спогляданні на твір, у якому тонко подається трагізм, привабливість обличчя чи імпресіоністські картини. Додатково дослідник вказує, що значну роль мистецтво відіграє на емпатичній реакції людини [7, 174].

Серед важливих сучасних досліджень також слід вказати Джакомо Ріццолатті, який дослідив так звані «дзеркальні нейрони» в головному мозку людини, що впливають на реалізацію наслідувальних рухових актів як в соціальному пізнанні, так і в поведінці людини. Зазначені дослідження мозкових механізмів, які стоять за розумінням цілеспрямованих дій іншої людини, освоєння мови, розпізнання емоцій, співпереживання та іншими процесами, протікання яких нерозривно пов'язані з працею системи дзеркальних нейронів [6, 35]. Ріццолатті визначив, що головна особливість дзеркальних нейронів полягає в тому, що вони однаково чинно активуються при виконанні певних дій і при спостереженні за тим, як ці дії виконує інший. Також дослідження нейробіолога містять визначення та переконливі докази активного характеру психологічних процесів та безпосередньої залежності від цілеспрямованої діяльності людини. Зазначені нейрони, як визначив Ріццолатті, активуються при виконанні певних предметних дій, а не окремих рухів і появи в доступному для дій полі зору предметів з визначеними властивостями, причому реакція на предмети може спостерігатися як при дії з ними, так і при відсутності дій. Особистісний внесок Д. Ріццолатті зробив, визначивши, що за допомогою систем дзеркальних нейронів мозок встановлює відповідність між способом дії й безпосередньо дією. Нейрони забезпечують формування в мозку спостерігача репрезентації дії, виробленої іншим індивідом, і опис цієї дії в термінах власного моторного акту спостерігача [6, 142]. На думку Дж. Ріццолатті, цей механізм використовується для реалізації різних

функцій в залежності від того, який аспект спостереженої дії кодується. Людина так влаштована, що вона віддзеркалює не тільки рух іншої людини, а й емоцію, навіть якщо це лише зображено. Саме з дзеркальними нейронами пов'язана здатність людей до емпатії, тобто здатність до співчуття. Ці процеси є найважливішими властивостями мозку, завдяки яким людина здатна навчатися. Наприклад, «коли людина спостерігає за посмішкою на обличчі іншої, мозок дає команду: підняти настрій. Тож дзеркальні нейрони «відображають» автоматично чужу поведінку у власному мозку й надають можливість відчувати людині те, що вона бачить, так, як би вона робила відповідно ті ж дії чи відчувала ті самі емоції» [6, 24]. Ріццолатті також зазначає, що дзеркальні нейрони забезпечують розуміння інших людей на невербальному рівні. Дзеркальні нейрони також активуються та впливають на емоційний стан, навіть коли людина читає, уявляє чи фантазує. Такі самі категорії мозкової діяльності активуються в процесі пізнання мистецтва, коли людина занурюється у світ образів, символів або уявляє чи відтворює історичний контекст [6, 227].

Проблема дозвілля заслуговує на особливу увагу, зокрема, через недавні масштабні події світового рівня, а саме епідеміологічного стану та масових захворювань, які формують у людині низку негативних емоцій, як-от: страх, відчуття небезпеки, невизначеність, безсилля, безпомічність та ін. Люди вимушені «відрізати» себе від колективних та живих спілкувань, а, отже, і від позитивно емоційного наповнення, що зі свого боку послаблює дію системи дзеркальних нейронів, а саме ту частину, через яку відбувається наслідування. Важливим аспектом виходить питання творчого дозвілля як фактору психологічної стабілізації, самореалізації за допомогою творчого самовираження та розвитку в широкому сенсі. Звісно, мистецтво накопичило безліч відомих творів, які викликають у глядачів не лише сильний емоційний стан, вони також несуть у своєму зображенні послання, які варто пізнавати й зрозуміти інтелектуально.

Досліджений досвід Школи Арт-експертів вказує на численні зміни у відношенні людей до мистецтва, зокрема, після надання учасникам експерименту певної кількості інформації з історії мистецтва чи після участі в освітніх арт-подорожах. Зміни, які відбуваються після МЗП підсилюють

актуальність дослідження та набувають вагомого значення особливо в сьогоденні, коли технології вдосконалюються та надають більше вільного часу, який росте й становить практично кількість часу професійної трудової діяльності. Окрім того, неможливо не зважати на загальну нестабільність, зниження культурного рівня підлітків і молоді та впливу інтернет-мережі, а також доступу до різноманітної інформації та знань, цінність яких не рідко нівелюється.

Сучасна людина розглядає своє дозвілля здебільшого як особисте надбання, завдяки якому реалізується процес розширення самосвідомості, світогляду, самореалізації. Зокрема, дозвілля, яке здійснюється в рамках мистецтвознавчих практик, надає можливість осмислювати індивідуальні особливості. Такий вид дозвілля – це своєрідний макет, завдяки якому людина може випробувати і реалізувати свої творчі можливості й потреби, а також розширювати освітній та інтелектуальний потенціал. У контексті МЗП слід розглядати питання дозвілля як соціального явища, яке є важливою сферою життєдіяльності людини, що сприяє відновленню фізичних, емоційних та інтелектуальних сил в процесі перемикавання з одного виду діяльності на інший. О. Хмара з цього приводу зазначав, що «дозвілля розглядають як вільну, самоцінну діяльність». Дослідник наголошував, що фундаментом дозвілля є соціальна і духовна активність особистості, яка характеризується життєвою позицією, орієнтованою на неформальне вільне спілкування із задоволенням спонтанних інтересів, а отже, становить досвід соціального самоствердження людини [9, 102].

Дозвілля як особливий спосіб життя сповнене сенсом, не зводиться до задоволення елементарних потреб людини. Завдяки МЗП ми маємо змогу формувати культурну свідомість, основою якої становить практичний необмежений доступ до культурних цінностей, забезпечений цивілізаційними змінами, за допомогою яких можливі зміни в соціально-масовій культурі. Відбувається проникнення культурних цінностей у повсякденний життєвий обіг, що перетворює дозвілля в культуру й засіб людського спілкування та масової комунікації, що неминуче впливає на ставлення людини як до мистецтва, так і до життя в цілому.

Цих поглядів дотримується й А. Баумейстер, який розглянув вищезазначену тему у своїй лекції «Таємниця творчого дозвілля. Що нас робить вільними та зрілими

особистостями» [3]. А. Баумейстер пропонує погляд на творчо проведений час як можливість переходу від деструктивного часу до конструктивного. Вчений звертає увагу на те, як людина точно відзначає, коли вона починає мислити про працю. Планувати, виконувати, ходити на роботу – ці питання ще з дитинства формуються як магістральні прояви та потреби людського життя; питання праці ніби овіяно священним та важливим сьайвом, що притаманне дорослій і зрілій людині. Але, якщо людина з дитинства чи студентського віку починає міркувати про працю як про щось найголовніше, по закінченню навчання це питання починає в неї викликати занепокоєння. Та й загалом вибір праці як важливий вибір життя у дорослої людини призводить до напруження емоцій та очікувань. Дозвілля – це те, що не викликає занепокоєння, до нього в людини немає потреби готуватися з дитинства або вчитися професійно, також перед людиною не стає гостро проблема в наявності хобі. Він акцентує, що це є фатальна помилка людини. На думку Баумейстера, дозвілля є ключем у розумінні вдалого та наповненого життя людини. Відповідь на питання «Хто я, як я живу і яка якість мого життя?» залежить від іншого: «Як я проводжу своє дозвілля?». Дозвілля – це ключ до розуміння особистості й до розуміння історії людства [3].

У «Нікомаховій етиці» Аристотель визначав: якщо людина хоче бути щасливою, їй потрібно навчитися проводити дозвілля так, щоб воно наповнювало людське життя, і тоді воно буде вдалим, а ключ до цього є дозвілля. До того ж, дозвілля, за Аристотелем, є визначальним початком для усього, вважаючи дозвілля особливою діяльністю енергії. Мета зрілої людини не може лежати в площині поверхневого розважання. «Следовательно, – зазначає Аристотель, – не в розвлеченнях проявляється щастя, ведь это даже нелепо, чтобы целью было развлечение, и чтобы человек всю жизнь работал и терпел беды ради развлечения. Ведь, так сказать, ради другого мы избираем все, за исключением счастья, ибо счастье есть цель, а добропорядочное усердие и труд ради развлечения кажутся глупыми и уж слишком ребячливыми» [1, 148].

Отже, через дозвілля людина може стати вільною особистістю й відкрити свій потенціал та стати щасливою. Звісно, повна кореляція з античними визначеннями в сучасному житті не можлива, але спробу визначити, на якому філософському підґрунті знаходиться поняття дозвілля, ми маємо досить вдалу.

Ситуація змінюється в середині ХХ сторіччя, коли відбулися дві жахливі війни, і людство пережило багато потрясінь після тоталітарних режимів. Саме в цей час видаються книжки про дозвілля, зокрема, 1947 року вийшло есе Йозефа Піпера «Досуг как исток культуры», в якому він зазначає: «Досуг основан на утверждении. Это не отсутствие активности... и даже не состояние внутреннего покоя. Это скорее, неспешная беседа любовников, наслаждающихся единством» [5, 4]. Взагалі, за думкою Й. Піпера, дозвілля і культ – це передумова для культури. Все мистецтво безцільне, але має високий рівень сенсів, і воно пов'язане не лише з накопиченням деяких знань про культуру, а і з повною віддачею її впливу в атмосфері вільного дозвілля [5, 3]. Головне ствердження Піпера полягає в тому, що дозвілля не залежить від того, скільки сил людина із нього може зачерпнути задля праці. Важливо зрозуміти, що кожна людина виходить за межі своєї професії, тому вільний час необхідний їй не для того, щоб підтримувати в людині працівника, а для того, щоб в працівнику зберегти людську гідність і цілісність. Відомо, що значні витвори мистецтва, філософські ідеї, технологічний прорив – виникли під час дозвілля, в часи спостереження та абсолютної уваги до життя. Чи то Галілей, що відкриває сучасний хронометраж, чи Аре Бреан, який пояснив вплив музики на мозок людини. Тоді постає питання, чому культура дозвілля не сприймається як важливе явище для формування здорового суспільства.

Засоби проведення дозвілля індивідуальні для кожної людини. Так, на прикладі діяльності дніпровської Школи арт-експертів ми маємо змогу спостерігати за появою нових видів дозвілля та хобі, зокрема – заняття живописом, вивчення історії мистецтва та арт-подорожі. Проведення такого виду дозвілля пропонує людям цілий комплекс пізнавальних, розважальних та соціально-комунікативних занять, пов'язаних із творчою самореалізацією та самопізнанням. Слід виділити таку мистецтвознавчу практику, як живопис, яку практикують люди як глядачі або митці. Зокрема, митець виступає не як професійний діяч, а як людина-початківець в контексті дозвілля чи хобі, коли вона використовує творчу діяльність як інструмент для самовираження.

У дослідженні впливу МЗП відбулись опитування людей після створення ними самостійно чи за допомогою наставника свого живописного полотна. Так, численні

опитування склали матеріал для досліджень. За допомогою аналізу та оцінки психолога було з'ясовано наступне: коли людина малює, вона виражає свій стан чи внутрішній світ, ніби оприлюднює те, що за лаштунками, те, що латентне чи заховане. У процесі створення мистецтва вона ніби «відпускає» свідомий контроль та поглиблюється у творчий і вільний процес, який здатний винести з глибини людської психіки різні переживання. Коли людина споживає мистецтво, поглиблено вдумується в картину як глядач, вона доторкається до мистецтва через ідентифікацію з тим образом, який вона бачить, і ніби доторкається душею чи психічним станом до мистецького артефакту, і якщо є певний резонанс, відбувається психологічний та навіть терапевтичний вплив. Крім того, мистецькі засоби допомагають людині відкрити й донести свій стан не вербально чи за допомогою думок, а за допомогою художніх засобів, а саме: кольорами, формами, діями й закінченим творчим процесом самовираження. Наступним кроком цього процесу є осмислення та вербалізація психологічного стану чи думок людини, що надалі надає можливості усвідомити важливі речі чи психологічний стан людини. Взагалі мистецтво й психотерапія є досить близькими галузями, які допомагають людині пізнати свій внутрішній світ за допомогою світу мистецтва.

Повертаючись до питання дозвілля, також наголосимо, що від того, як організоване у людей дозвілля, залежить і морально-психологічний клімат у суспільстві. Люди, які проводять відпустки, вихідні у формі інтелектуального, творчого чи освітнього мають вищий рівень стресостійкості, менше конфліктують, підвищують позитивний настрій життя та володіють сформованою творчою направленістю. Крім того, дослідження показали, як люди різного віку, соціального стану та професій мають змогу формуватись у співтовариства, опертям яких є спільна зацікавленість мистецтвом. Слід також зазначити, що дозвілля володіє важливими соціально-комунікативними, просвітницькими, культуро утворюючими функціями. Це можливість не тільки для відновлення сил, а й ще можливість здобуття нових знань, розширення кругообігу та інтелектуального росту. Нарешті, творчо проведене дозвілля надає можливості долучитися людині до мистецтва, що є потенційним джерелом духовного розвитку й соціалізації особистості.

Висновки. Дозвілля через мистецтвознавчі практики посідає проміжне місце між особистісним досвідом та освітою, акумулюючи знання про навколишній світ образотворчих форм. Галузь дозвілля і творчого відпочинку – важлива частина повсякденного життя, вагома соціальна галузь, за допомогою якої людина має можливість реалізовувати процеси самопізнання й самовираження, розвитку емоційного й інтелектуального потенціалу. Мистецтвознавчі практики як система розвитку через творчі види дозвілля вказує на її синергетичні аспекти, які втілюються в соціально-особистісні характеристики сучасного індивіду. Здійснений аналіз міждисциплінарного дослідження, зокрема нейронауки, визначив та обґрунтував сильний вплив мистецтвознавчих практик на розвиток не тільки емоційного та інтелектуального потенціалу людини, а й на розвиток мозку та розумової діяльності. Важливо також підсумувати, що дозвілля в контексті мистецтвознавчих практик забезпечує високий ступінь розвитку культури, а також відношення до свободи і гідності людини у її можливості творчої реалізації. Слід наголосити, що галузь творчого та пізнавального дозвілля – важлива частина повсякденного життя, в якому відбуваються трансформаційні процеси. Окрім визначених аспектів, зазначений рід дозвілля володіє здатністю виокремлювати та досліджувати багатство індивідуального досвіду людини, відтворюючи його в формах та співпричетності до всезагальної «цілісної картини світу», що робить людину щасливішою.

Література

1. Арістотель. Нікомахова етика. URL: https://www.ae-lib.org.ua/texts/aristoteles_nicomachean_ethics_ua.htm (дата звернення: 07.02.2020).
2. Бабенко Ю. А. Вільний час і дозвілля української молоді в умовах нової соціокультурної реальності. Вісник НАКККіМ. Київ, 2013. N 2. С. 73-79.
3. Баумейстер А. В. «Гасмниця творчого дозвілля. Що нас робить вільними та зрілими особистостями». URL: <https://www.youtube.com/watch?v=uciH2KPi284> (дата звернення: 07.02.2020).
4. Безверхня Г. Фактори, що впливають на вибір видів дозвілля людини. Спортивний вісник Придніпров'я. 2009. № 2-3. С. 56-59.

5. Пайпер Й. Досуг как исток культуры. <https://coachinstitute.ru/mediateka/pro-kouching/dosug-osnova-kultury-maloizvestnyy-no-svoevremenny-manifest-nemetskogo-filosofa-ovozvrashchenie-na.html> (дата звернення: 07.11.2020)
6. Риццолатти Д., Коррадо С. Зеркала в мозге: О механизмах совместного действия и сопереживания. Пер. с англ. О.А.Кураковой, М.В.Фаликман, Москва: Языки славянских культур, 2012. 208 с.
7. Свааб Д. Наш творчий мозок. Пер. С. В. Зубченко. Харків: Клуб сімейного дозвілля, 2019. 468 с.
8. Хмара О. Дозвілля у молодіжній масовій культурі. Матеріали ХХV наукової конференції здобувачів вищої освіти «Історичний досвід і сучасність»: зб. наук. праць. Одеса: ПНПУ ім. Київ. Д. Ушинського. 2019. № 37. С. 100-106.

References

1. Aristotel, Nicomachean ethics, URL: https://www.ae-lib.org.ua/texts/aristoteles_nicomachean_ethics_ua.htm [in Ukrainian].
2. Babenko, Yu. A. (2013). Free time and leisure of Ukrainian youth in the new socio-cultural reality. Visnyk NAKKKiM. Kyiv., No 2. P. 73-79 [in Ukrainian].
3. Baumeister A. V. "The secret of creative leisure. What makes us free and mature individuals" URL: <https://www.youtube.com/watch> (application date: February 2020) [in Ukrainian].
4. Bezverkhnia H. (2009). Factors influencing the choice of types of human leisure. Sportyvnyi visnyk Prydniprovia. № 2-3. P. 56-59 [in Ukrainian].
5. Piper Y. Leisure as an origin of culture URL: <https://coachinstitute.ru/mediateka/pro-kouching/dosug-osnova-kultury-maloizvestnyy-no-svoevremenny-manifest-nemetskogo-filosofa-ovozvrashchenie-na.html> (accessed date: August 2020) [in Ukrainian].
6. Ritstsolatti D., Korrado S. (2012). Mirrors in the brain: On the mechanisms of joint action and empathy. Trans. from English O. A. Kurakova, M.B.Falikman. Moscov.: Languages of Slavic cultures, 2012. P. 208 [in Russian].
7. Swaab D. (2019). Our creative brain. Trans. S. V. Zubchenko. Kharkiv: Klub simeinoho dozvillia, 468 p. [in Ukrainian].
8. Khmara O. (2019). Leisure in youth mass culture. Materialy XKhV naukovoї konferentsii zdobuvachiv vyshchoї osvity «Istorychnyi dosvid i suchasnist»: zb. nauk. prats. Odesa: PNPu im. Kyiv. D. Ushynskoho. № 37. P. 100-106 [in Ukrainian].

*Стаття надійшла до редакції 17.02.2021
Отримано після доопрацювання 15.02.2021
Прийнято до друку 22.03.2021*